

Kultuuril on tähtis roll tervisekriisi ohjamisel

Anu Realo

Viimastel nädalatel oleme Eestis Covid-19 nakatumisnäitajate poolest jõudnud maailma absoluutsesse tippu. Arstide sõnul on Eesti haiglad kriisis, plaanilist ravi on vähendatud ning arstide ja õdede töökoormus inimliku taluvuse piiril.

Samal ajal kogunevad tuhanded inimesed Vabaduse väljakule avaldamaks meelt koroonapiirangute ja „sundvaksineerimise“ vastu ja kaupluste töötajad peavad võitlust inimestega, kes keelduvad ostlema tulles maski ette panemast.

Hoolimata kõrge nakatumismäärast ja kasvavast Covid-19 surmade arvust pooldab viimase uuringu järgi piirangute tugevdamist vaid veidi üle poole Eesti elanikest. Covid-19 vaksineerituse tase kasvab visalt, olles jätkuvalt paarkümmend protsenti madalam kui näiteks Norras või Taanis. Olukorda on püütud seletada küll madala usaldusega valitsuse vastu, talupojatarkuse või idaeurooplusega selle erinevate tahkudes. Kuid põhjus võib olla ka muudes kultuurilistes tegurites.

Teadlastele on pandeemia looduslik eksperiment, mis on andnud harukordse võimaluse testida erinevaid teooriad, mis käsitlevad kultuuri mõju inimeste käitumisele kriisi olukorras. Kuigi viirus liigub mööda maailma lainetena, on pandeemia algusest piisavalt aega möödas selleks, et riikide vahelisi erinevusi nii epidemioloogilistes näitajates kui inimeste käitumises analüüsida. Näiteks on selgunud, et kollektivistlikes kultuurides kantakse sagedamini maske, hoitakse distantsi ja hoolitsetakse kätehügieeni eest paremini kui individualistlikes kultuurides.^{1,2}

Teine oluline kultuurimõõde, mis tervisekriisile reageerimist aitab selgitada on piiravus-lubavus (*tightness-looseness*). Lühidalt näitab piiravus-lubavus seda, kui selged ja tugevad on ühiskonnas kehtivad sotsiaalsed normid ja reeglid ning kui võrd inimesed tajuvad, et peavad nendest kinni pidama. Kümme aastat tagasi ajakirjas *Science* ilmunud töös selgus, et 33 maa võrdluses oli Eesti Ukraina kõrval kõige lubavam riik, kus inimeste arvates olid sotsiaalsed normid üsna lõdvad ja isiklikku käitumisvabadust rohkelt.³

Võrreldes teiste uuringus osalenud riikidega arvasid Eesti vastajad, et meil ei ole pigem enamikes olukordades käitumise kohta väga selgeid väljakujunenud reegleid ja norme, millest tuleks kinni pidada. Norra, vastupidiselt Eestile, oli aga väga kõrge piiravusega riik. Kümme aastat hiljem viisime Eestis läbi uue uuringu, mis näitas, et lubavus pole ajas muutunud.⁴ Lisaks leidsime, et

¹ Lu, J. G., Jin, P., & English, A. S. (2021). Collectivism predicts mask use during COVID-19. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(23), e2021793118.

² Biddlestone, M., Green, R., & Douglas, K.M. (2020). Cultural orientation, power, belief in conspiracy theories, and intentions to reduce the spread of COVID-19. *British Journal of Social Psychology*, 59, 663-673.

³ Gelfand et al. (2011). Differences between tight and loose cultures: A 33-nation study. *Science*, 332, 1100-1104.

sotsiaalsete normide lubavus on üks väheseid asju, mille osas enamused Eesti elanikke näivad ühel nõul olevat.

Paraku on nii, et just ühiskonna liigne lubavus võib osutada tõsiseks probleemiks kollektiivse ohuga toimetulekul nagu Covid-19 pandeemia. Analüüsid 57 riigi andmeid 2020. aasta oktoobri seisuga selgus, et lubavates riikides oli viis korda rohkem Covid-19 nakatumisjuhtumeid ja kaheksa korda rohkem surmasid kui piiravates riikides.⁵ Üheks võimalikuks põhjuseks on see, et lubavates maades nagu Eesti, on valitsustel palju keerulisem tõhusaid piiranguid kehtestada ja koordineerida kui piiravates maades, kus ollakse tugevamate ühiselu reeglitega harjunud.

Kultuurilise evolutsiooni perspektiivist vaadatuna on sotsiaalsete normide tugevdamine ja piirangute kehtestamine kollektiivse ohu olukorras hädapärane kohanemismehhanism, mis aitab ühiskondadel oma tegevust paremini koordineerida ja seeläbi efektiivsemalt ohu vastu võidelda. Paraku tekib lubavates kultuurides isegi kriisi olukorras inimestel tugev vastumeelsus mistahes piirangute suhtes – kui ühiselu reeglid on nõrgad ning igaüks on harjunud tegema asju viisil, mis talle kõige paremini sobib, näib inimestele ka kõige tagasihoidlikum piirang (nt maski kandmine avalikus kohas) isikuvabaduse tõsise rikkumisena.

Samuti näitavad uuringud, et lubavates ühiskondades kipuvad inimesed uue viiruse ohtlikkust oluliselt väiksemaks hindama kui piiravates, ja seda isegi juhul kui nakatumiste ja surmade arv on kõrgem. Võlts turvatunne on omakorda üheks teguriks, mis nakkuse levikut soodustab ning piirangute kehtestamist või nende jälgimist tõkestab. Seega on tervisekriisi tõhus ohjamine lõdvas kultuuris palju suurem väljakutse kui piiravas ning nõuab valitsuselt erakordselt selget, koordineeritud ja järjekindlat tegevust viirusega seotud riskide ja piirangute vajalikkuse selgitamisel. Hinnates Eesti hetkeseisu tuleb tunnistada, et valitsus ei ole selle ülesandega kõige paremini toime tulnud. Nii oleme kahetsusväärset olukorras, kus inimeste käitumine ja ohutunne muutuvad sageli alles siis, kui nad on otseselt omal nahal tunda saanud, milline on Covid-19sse haigestumise mõju kas nende enda või lähedaste elule ja tervisele.

[Ilmunud ajalehes Postimees 13. novembril 2021](#)

⁴ Mandel, A., & Realo, A. (2015). Across-time change and variation in cultural tightness-looseness. *PLoS ONE* 10(12): e0145213.

⁵ Gelfand, M. J. et al. (2021). The relationship between cultural tightness-looseness and COVID-19 cases and deaths: A global analysis. *The Lancet Planetary Health*, 5, e135-e144.